

УДК 94(477)

Т.М. КУЧЕРА (викл. каф.соціально-гуманітарних дисциплін Луганського державного інституту культури і мистецтва, аспірант кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова)

Луганський державний інститут культури і мистецтва
**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР**

В статті здійснено соціально-філософське дослідження проблем та перспектив формування національної ідентичності в регіонах України. Ефективність зусиль у цьому напрямку залежить від світоглядно-функціональної виразності українського соціуму, зокрема досягнення консенсусного рівня з урахуванням інтересів всіх регіонів сучасної України.

регіон, національна ідентичність, регіональна ідентичність, політична нація, національні інтереси.

Постановка проблеми. Слід наголосити на тому, що регіональні особливості у формуванні національної ідентичності проявляються як загальносвітова тенденція ХХІ століття. Процес глобалізації суттєво впливає на плюралізм та фрагментацію життя соціуму, при цьому збільшується роль локалітетів, а, отже, й змінюється природна організація соціального життя та цілих етногруп.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглядаючи проблеми та перспективи формування національної ідентичності в регіонах України, автор використовує потенціал вітчизняної науки, а саме роботи В. Андрушенка, В. Бега, В. Воронкової, В. Заблоцького, О. Забужко, М.Поповича, І. Предборської, А. Ручки, Ю. Саєнка, М. Степика, І. Сторонянської, В. Табачковського, Т. Татаренко, Н.Хамітова, В. Фадєєва, В. Шинкарука та ін., які звертались до вивчення феномену ідентичності в процесі дослідження посткомуністичних трансформацій. Розробка окремих аспектів оформлення спільної національної ідентичності, а також проблематики становлення громадянського суспільства не призвела до єдності поглядів на рівні уявлень про національну ідею в контексті формування національної ідентичності. Постає проблема осмислення та узгодження безлічі підходів. Спробою її вирішення пояснюється необхідність даної роботи.

Мета статті. Актуальність теми та ступінь її розробленості визначили мету статті, яка полягає в цілісному соціально-філософському аналізі. Мета роботи полягає у визначенні перспектив формування національної ідентичності в регіонах України. Більшість вітчизняних вчених [1; 4; 6; 9] констатують той факт, що Україна, за роки своєї незалежності, не набула ознак органічної цілісності. Це вподальшому заважає їй розвиватися як соціальній системі, оскільки несформована в повній мірі ідеологія блокує форматворення соціального прогресу держави.

Виклад основного матеріалу. Соціально-політичні події, що

відбувалися впродовж двадцяти років незалежної України, свідчать про значну неоднорідність регіонів в етнокультурному, соціально-політичному та економічному вимірі. Український соціум, крізь призму соціальної філософії, визначаємо як багаторівневе, динамічне соціокультурне утворення. Воно складається з різноорієнтованих груп інтересів, кожна з яких має власні цілі та посідає певне місце в соціокультурному просторі.

У соціально-філософському аналізі, регіони ми розглядаємо як соціально-просторові одиниці, яким властива регіональна самобутність та самосвідомість, соціальні потреби та інтереси. Зауважимо, що здебільшого, вони прагнуть виступати в якості суб'єктів економічного та соціально-політичного процесу, що призводить до відповідних змін територіального простору. Таким чином, набуває неабиякої соціально-філософської значущості та актуальності проблема вибору оптимальної моделі територіального розвитку України, спрямованої на формування спільної національної ідентичності, консолідацію соціуму, державне будівництво через міжрегіональну інтеграцію з урахуванням інтересів всіх регіонів сучасної України. Як зауважує О. Михайлич, “сучасне українське суспільство характеризується багатьма диференціаціями – соціокультурними, політико-ідеологічними, етнонаціональними, мовними, регіональними, конфесійними та іншими, які є підґрунтям різних ідентичностей” [8, с. 140]. Ускладнення процесу пострадянської ідентифікації в Україні зумовив різкий перехід від тоталітарного типу суспільної системи до незалежності. Невизначеність геополітичної стратегії, соціально-економічної політики, брак правил гри в полікультурному соціумі, відмова від патріотичної, інтернаціональної парадигми призвели до кризи суспільної свідомості, яка полягає в розколі ментальності соціуму України. Як стверджують дослідники, – це є наслідком перебування східних регіонів у межах російської імперії, тоді як західні регіони не тільки зберегли прадавні риси автентичної української культури, але й збагатили її за рахунок зв'язків з країнами Центральної Європи [5]. У пропонованій статті сконцентруємось на дослідженні проблем та перспектив формування національної ідентичності в різних регіонах України, тобто спробуємо проаналізувати специфіку самовизначення членів українського соціуму та формування в територіальних утвореннях різноспрямованих соціокультурних тенденцій. Отже, виникає питання про визначення напрямків та подальшої стратегії розвитку соціуму та його спільнот, зокрема формування нових детермінантів національної ідентифікації, що відображають ступінь адаптованості та власної самодостатності. Як зазначає Т. Татаренко, “Регіони та міжрегіональні інтереси сприяють утворенню різних регіональних ідентичностей та регіональній трансформації самого інституту держави, що обумовлює переоцінку критеріїв домінування його ролі в процесі соціального розвитку, можливості ефективно використовувати свої економічні та етнокультурні функції” [15, с.52].

Таким чином, в умовах змін суспільних процесів, регіональна ідентичність може переважати національну, оскільки регіональна

Кучера Т.М., 2012

ідентифікація здатна сильніше проявити себе в соціумі, де ще не завершився процес формування національної ідентичності. Зважаючи на це, доцільно розглядати не регіональну, а місцеву ідентичність, тобто акцентувати дослідницьку увагу на рисах, що об'єднують регіони, а не розділяють.

Слід зауважити, що соціально-філософський аналіз проблеми формування національної ідентичності в регіонах України здійснюємо через виділення таких факторів:

- по-перше, територіальна ідентифікація є досить стійкою, відповідно, рідко змінюється навіть у випадку зміни проживання індивіда;

- по-друге, регіональні адміністрації, політичні рухи та партії, інститути освіти і культури здійснюють суттєвий психологічний вплив на формування регіональної ідентичності, оскільки є зацікавленими у її існуванні;

- по-третє, регіональні цінності та інтереси можуть збігатися, або не збігатися із національними, оскільки обумовлюються соціально-економічним, політичним контекстом і визначаються крізь призму світоглядних інтересів різних соціальних груп (професійні, вікові, конфесійні).

Зауважимо, що концептуально аналізуючи регіональні інтереси, ми дійшли висновку, що вони являють собою багаторівневу структуру, складові якої взаємопов'язані, але часто вступають між собою в суперечність. При схожих економічних інтересах областей їх соціокультурні та політичні інтереси суттєво відрізняються, адже пов'язані із суспільними, зокрема регіональними проектами [14]. Як наголошує О. Майборода, “зрозуміло, що джерела регіонального протистояння на Заході і Сході трактувалися протилежним чином” [11, с. 121], які останнім часом набувають політичного забарвлення. Маємо на увазі, наявність особливостей регіональних суб'єктних соціально-політичних культур по осях “Схід – Захід”, “Північ – Південь” [10]. Результати проведених досліджень фіксують помітні розходження між регіонами України в різних питаннях формування національної ідентичності. До головних з них варто віднести оцінки історичного минулого (політичних діячів різних епох, важливих історичних подій), а також майбутніх перспектив сучасної України (бажаного соціально-економічного устрою, питань статусу мов, векторів зовнішньополітичного розвитку тощо) [9, с. 39].

Опитування останніх років засвідчують, що українському соціуму притаманне зниження рівня самопочуття деяких етнічних груп. Погіршення умов життя внаслідок економічної кризи охопило всі етнічні групи. Цей факт констатували молдовани, румуни, угорці, росіяни. Таким чином, територіально-регіональна різниця економічного розвитку України поєднується з нерівномірністю розселення, а також матеріальним забезпеченням деяких регіонів [6, с.85]. Разом із тим, серед населення східних, південних та частково центральних регіонів України, спостерігається тяжіння до сукупності ідентифікацій, сформованих у радянський період. На амбівалентність в етнічній та національній

ідентичностях громадян України, як на прояв “подвійної ідентичності”, поміж українською та “російсько-радянською” ідентичностями, вказують вітчизняні та зарубіжні дослідники [7, с. 236].

Підкреслимо, що в аналітичних висновках базисом є попередня епоха, яка залишила певний відбиток у національній свідомості. Пережиті моменти минулого виступають чинниками інерційного відтворення стійких ідеологічних орієнтацій, а також сприяють консервуванню соціальних відносин, що спричинює набуття нових типів ідентичності, які розвиваються дуже повільно. У “радянській ідентичності”, що поширена насамперед у східних і південних регіонах, переважають соціально-економічні та соціально-професійні мотивації. Основа такого вибору є ситуативною, оскільки може бути змінена під впливом різноспрямованих соціокультурних процесів [9, с. 42]. Серед пріоритетних цінностей, які здатні об'єднати український соціум простежуються значні відмінності. Наприклад, “жителі Донецька виділяють зростання рівня та якості життя населення – 46%(Львів – 22%), порядок і стабільність – 11 % (Львів – 18%), могутня держава – 30% (Львів – 8%), соціальна справедливість – 25 % (Львів – 15%). Донецьк визначає ідеальну Україну як державу, що гарантує соціальний захист громадян – 38 % (Львів – 18%), і державу без конфліктів – 33%(Львів – 15%). Таким чином, для Львова ідеальна Україна – це, насамперед, демократична держава, яка не допускає обмеження прав громадян, – 34% (Донецьк – 6%) і могутня держава, яка займає лідерську позицію в світі – 24% (Донецьк – 19%)” [1, с.23]. Таким чином, приходимо до висновку, що регіональні особливості у формуванні національної ідентичності окреслюють певну різноманітність аксіологічного параметру в українському соціумі, тобто протилежні політичні та соціокультурні моделі подальшого розвитку та розбудови держави. Зауважимо, що суперечливі ціннісні, світоглядні, мовно-культурні, політичні орієнтації жителів окремих регіонів України останніми роками почали впливати не лише на внутрішню ситуацію в країні, а й негативно позначилася на її міжнародному іміджі.

Як зауважують вітчизняні вчені, зокрема М. Єнін “більшість населення України не використовує правових форм вирішення особистих проблем, зокрема, й не налаштована захищати свої права” [4], отже, серед населення переважають матеріалістичні цінності. Через масове збіднення населення такі цінності, що визначаються як “цінності виживання”, поділяло три чверті населення держави. Що ж стосується прихильників “цінностей самореалізація та самовираження”, то їх було близько 1 % в 2006 році. За даними офіційної статистики рівень середніх щомісячних доходів(найнижчий) на людину 2008 року становив 1652,5 грн., а 2009 року – 1789,3 грн. Статистики, наголошують, що за структурою загальних офіційних доходів українського соціуму 2008 року видно, що частка заробітної плати становить в них 43%, а частка соціальної допомоги – майже 38%, тоді як прибуток та змішаний дохід становлять 15,5%. Така ситуація є абсолютним наслідком політики держави щодо формування доходів населення України.

Варто підкреслити, що структура доходів населення України впродовж 2008-2009рр. за даними офіційної статистики не виявилася суттєво відмінною, ніж та, що склалася впродовж попередніх 1990-х, які відзначилися різким зменшенням частки оплати на фоні постійного зростання частки соціальних виплат у структурі доходів українського населення. Винятком і сьогодні залишається Київ, де розподіл доходів значно відрізняється у зіставленні з рештою регіонів, – сьогодні частка заробітної плати киян складає 54% від їх загальних доходів, а на соціальні виплати припадає 31% з урахуванням 12% соціальної допомоги [3]. Таким чином, варто наголосити на тому, що останнім часом в Україні простежується ціннісний синтез, який стрімко поєднує матеріалістичні та постматеріалістичні цінності. Підкреслимо, що в таких соціальних вимірах орієнтаційний потенціал громадян характеризується акцентуацією на “цінності виживання”, а також “на цінності самореалізації”. Така “змішана ціннісна орієнтація” охоплює близько 40% соціуму, тобто її вага на 2006-2009 рр. зросла удвічі, що суттєво залежить від поліпшення життєвих обставин та ситуації країни в цілому [12, с.348-349]. Як зазначає голова ради з вивчення продуктивних сил України Б. Данилишин “суспільство стратифікується і розділяється мало переборними бар’єрами, нарощується ворожість та екстремізм, зростає злочинність” [2]. І хоча у нас не було жодного відкритого етнічного конфлікту, напруженість з різних причин виникає в різних регіонах.

Як наголошує вчений М. Степико, “причинами масового несприйняття української громадянської ідентичності є не тільки складність ідентифікаційного вибору, крах соціально-економічних сподівань перших років незалежності або вимушено-автоматичний характер набуття українського громадянства, але й очевидні тенденції відчуження населення України від держави, яка до недавнього часу стійко асоціювалася з формуванням не громадянської, а етатистської ідентичності” [13, с.85].

Висновки. Проведений аналіз ситуації засвідчив комплексність та багатогранність проблеми формування національної ідентичності громадян в регіонах України.

1. Варто наголосити на тому, що при формуванні державної політики стосовно подолання диспропорцій необхідно брати до уваги не тільки регіональні відмінності, а й відмінності, які пов’язані із соціальними статусами громадян.

2. Подолання суперечностей зазначених у системі соціальних ідентичностей українського суспільства можливе за умови здійснення ефективної політики, що повинна бути спрямована на оптимальне поєднання загальнонаціональних та регіональних цілей, а також на узгодження національних та регіональних інтересів України. Тут треба зважати на те, що хоча більшість громадян по Україні мають українську культурну ідентичність та вважають українську мову своєю рідною, інші типи ідентичностей, на жаль, мають виразну регіональну локалізацію.

3. На думку автора, врахування специфіки ідентичності громадян

відповідно до їх соціального статусу сприятиме ефективнішій реалізації державної політики, зокрема формуванню спільної національної ідентичності.

Перспективи подальших наукових досліджень

– аналіз проблем етнокультурної парадигми України у XXI столітті;
– напрями оптимізації та інтенсифікації формування загальнонаціональної ідентичності в Україні в XXI столітті.

Список літератури

1. Вакулова Т. В. Цивілізаційний вимір регіонів та національні інтереси України //Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності:Зб. науков. праць. – Луганськ, 2007. – С. 22-23.

2. Данилишин Б. За примарні вигоди низької оплати праці і підприємці, і все суспільство платять непомірно високу ціну [Електронний ресурс] / Б. Данилишин. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=112&op_id=1698#1698

3. Державний комітет статистики України 1999-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

4. Єнін М. Політичні орієнтації та рівень довіри мешканців Донбасу та Галичини до владних структур //Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності:Зб. науков. праць. – Луганськ, 2007. – С. 127-137.

5. Качковський Л. Проблеми мови в Україні чи проблема менталітету українців / Л. Качковський // День. – 2000. – № 70 (19 квітня). – Режим доступу: www.day.kiev.ua.

6.Кривицька О. Дезінтегративна складова етнічної маркеризації України / О. Кривицька // Політичний менеджмент. – 2010. – N 2 (41). – С. 80-97.

7. Лосів І. Українське суспільство сьогодні: явище духовної залежності. [спроба культурологічного діагнозу]. – Режим доступу: www.ukrlife.org/main/minerva/losiff.html.

8. Михайлич О. Мовна та регіональна ідентичності як чинники диференціації українського суспільства / Політичний менеджмент. – 2008. – N 6 (33). – С. 139-150.

9. Палій Г. Становлення єдиної національної ідентичності в Україні / Г. Палій // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 – С. 38–45.

10. Погоріла Н.Б. Регіональні поділи в Україні на прикладі політичної культури // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К., 2004. – С. 63-81.

11. Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку / Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю. Тищенко. – К.: УНЦПД, 2006. – 332 с.

12. Ручка А. Соціокультурне підґрунтя демократичної консолідації // Українське суспільство 1992-2006. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К., 2006. – С. 347-355.

13. Степико М. Сучасний етап становлення української політичної нації: характерні особливості / М. Степико // Стратегічна панорама. – 2004. – №1. – С. 84-90.

14. Сторонянська І., Шульц С. Міжрегіональна інтеграція в Україні: Монографія / Інститут регіональних досліджень НАН України – Львів: Арал, 2007. – 292с.

15. Татаренко Т. Регіональний чинник у формуванні політичної ідентичності / Політичний менеджмент. – 2009. – N 4 (37). – С. 51-60.

Надійшла до редакції 25.01.2012

Т.Н. КУЧЕРА

Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова

**ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ:
РЕГИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

В статье проведено социально-философское исследование проблем и перспектив формирования национальной идентичности в регионах Украины. Эффективность усилий в этом направлении зависит от мировоззренчески-функциональной выразительности украинского социума, в частности: консенсусного уровня осознания интересов всех регионов Украины.

**регион, национальная идентичность, региональная идентичность
политическая нация, национальные интересы.**

T. KUCHERA

National Pedagogical university by M. P. Dragomanov

PROBLEMS OF FORMATION NATIONAL IDENTITY: REGIONAL ASPECT

The article is observed the social and philosophical aspects of the problems and perspectives of formation national identity in the Ukrainian's regions. Efficiency efforts in this direction depends on the particular ideological and functional expression of society, including interests from Ukraine's regions.

region, national identity, regional identity, political nation, national interests.